Nauczyciel w literaturze polskiej 1918-1989

Swego czasu przymierzałam się do napisania obszernego tekstu ukazującego wielowymiarowy obraz nauczyciela w literaturze i praktyce edukacyjnej Polski w latach 1918–1989, chcąc połączyć refleksję pedeutologiczną z kontekstem historycznym, społecznym i kulturowym. W ujęciu humanistycznym nauczyciel jawił mi się jako refleksyjny praktyk, który nieustannie obserwuje uczniów, wczuwając się w ich doświadczenia i sposoby ekspresji, a jednocześnie konfrontuje je z własnym rozwojem osobowym i intelektualnym. Kluczowe znaczenie miało niegdyś nieustanne samodoskonalenie (teraz są zaświadczenia i dyplomy!) – zarówno w sferze moralnej, jak i profesjonalnej – oraz zdolność do krytycznej analizy własnej pracy. Nauczyciel nie był jedynie wykonawcą programów, lecz twórcą metod dydaktycznych i wychowawczych, kształtującym szkołę poprzez własną osobowość, system wartości i indywidualny styl pedagogiczny. W pedagogice humanistycznej funkcjonował wręcz jako intelektualista i autorytet moralny, zaangażowany społecznie zarówno w obrębie szkoły, jak i poza nią. Czy zmieni to w jakikolwiek sposób postrzeganie nauczyciela współczesnego?

Na obraz nauczyciela silnie wpływają doświadczenia generacyjne. Pokolenie urodzone w latach 1925–1945, naznaczone wojną i okresem powojennym, traktowało zawód jako powołanie i misję społeczną, opartą na wysokich wartościach moralnych, takich jak uczciwość, prawość i wierność ideałom. Pomimo trudnych warunków materialnych i ograniczeń systemowych, nauczyciele ci odczuwali dumę z wykonywanej pracy, choć jednocześnie dostrzegali rozdźwięk między własnym zaangażowaniem a rzeczywistością społeczną. Najmłodsze pokolenie (1962–1969), kształtowane przez wydarzenia lat 80., wykazywało większy indywidualizm, dążenie do sukcesu osobistego i rodzinnego oraz krytyczny stosunek do instytucjonalnych form zaangażowania społecznego, przy jednoczesnym zachowaniu przywiązania do wartości moralnych i patriotycznych.

Wspólnym mianownikiem tych generacji pozostaje idea nauczyciela jako osoby wiarygodnej, autentycznej i samodzielnej, dążącej do perfekcji. Nauczyciel postrzegany był niegdyś jako pedagog-przyjaciel, przewodnik duchowy, który poprzez pasję i zaangażowanie łączy edukację z elementami sztuki – teatrem, literaturą, filmem czy działalnością społeczną. Szkoła jednakże nie była przestrzenią autentycznego dialogu, lecz pozorów in progress od 1945 roku! Niestety... .

Moim zamiarem było osadzenie refleksji w szerszym kontekście przemian literatury XX wieku, w której zmienia się sposób przedstawiania rzeczywistości i bohatera. Od realistycznej, obiektywnej narracji do falowania duszy!

W literaturze międzywojennej nauczyciel pełnił rolę autorytetu moralnego i kulturotwórczego, łącząc funkcję dydaktyczną z wychowawczą i patriotyczną. Był przewodnikiem po świecie wartości, pomagającym uczniom w rozumieniu rzeczywistości i kształtowaniu odpowiedzialnych postaw.

Zamierzałam też uwzględnić na tle epoki rozwój pedagogiki i dydaktyki literatury, od XIX-wiecznych koncepcji opartych na filozofii i psychologii, po próby naukowego ujęcia procesu nauczania. Wskazywać na znaczenie takich źródeł, jak pamiętniki i literatura piękna, które – mimo subiektywnego charakteru – pozwalają odtworzyć obraz nauczyciela i realiów szkolnych w różnych epokach. Pokazać choćby skuteczność procesu edukacyjnego zależy nie tylko od programów i instytucji, lecz przede wszystkim od osobowości nauczyciela, jego zaangażowania i zdolności do budowania relacji z uczniem, ale moje zainteresowania naukowe poszły w zupełnie innym kierunku. Może czułam potrzebę odnalezienia siebie w kategorii „świadek historii”?!

Zawahałam się nad spuentowaniem etosu nauczycielskiego w kulturze polskiej, opartego na takich wartościach jak bezinteresowność, odpowiedzialność, służba społeczna i

kształtowanie moralności. Może sięgnę jeszcze do reinterpretacji postaw mistrzów edukacji i wychowania, oddając również hołd tym, którzy mnie ukształtować i nie odcięli mi skrzydeł, a wręcz dodali parę kolejnych.

Marta Moldovan-Cywińska

https://www.tu-kultura.pl/atelier-wychowania/edukacja-wychowanie/marta-mo-2/